

PROBLEMI IN DISKUSIJA

Feljton o poletju 1989

V *Zgodovinskem časopisu* 4/1996 je Rok Stergar v obširni recenziji knjige Viktorja Meierja *Zakaj je razpadla Jugoslavija* zapisal: »Pri popisovanju razvoja slovenske demokracije pa se Meier spet bolj nagiba k interpretacijam, ki nam jih vztrajno ponuja tedanje vodstvo (ter njegovi t.i. »kozmetičarji«), in premalo upošteva vlogo opozicije. Mnenje pisca tega poročila je, da je takrat pobudo že nesporno prevzela opozicija in je partija s svojimi sateliti opozicijske zahteve le blažila ter z zamudo prevzemala ideje, ki so od tam prihajale. Tako »posvetovalni referendum«, na katerem je bil za člana jugoslovanskega predsedstva izvoljen »ne-Marko ne-Bulc« Janez Drnovšek, kot tudi Temeljna listina Slovenije, ki ji Meier posveti (nezasluženo) veliko pozornosti, čeprav je bila le bleda kopija Majniške deklaracije 1989, sta bila posledica rastočega vpliva opozicije.«

Mislim, da je v Stergarjevem živahnem in tudi objektivnem prikazu Meierjeve knjige ta ocena (tako Meierjevega stališča kot tistega časa) napačna.

Stergar oceni Meierjevo knjigo kot »odlično delo«. Čeprav »ni brez pomanjkljivosti in se z vsemi njegovimi sodbami ni mogoče strinjati«, so Meierjeva spoznanja, pravi, »na trdnih tleh«, pisec je »vesten kronist, ki pozna snov, o kateri piše«. To je pač res – in prav v tem, »na trdnih tleh«, »vesten kronist«, je kvalitetna razlika med Meierjevim prikazom in številnimi domačimi današnjimi opisi »razvoja slovenske demokracije«, ki se verjetno bolj ujemajo s Stergarjevim mnenjem o tistem času.

Da je imel Meier več kontaktov s tedanjim »establishmentom« kot z opozicijo, se vidi, vendar dobro pozna bistvene poteze slovenske politike na obeh straneh, uradni in opozicijski, v prelomnem letu 1989, o njem bo predvsem beseda. Ko opisuje, kar se je godilo, ne more nič za to, da opozicijskih zastopnikov pač ni bilo v ZKS, skupščini in vladi in pri številnih beograjskih opravilih, razen kolikor so kje sedli skupaj z »režimom«, recimo v Cankarjevem domu 27. 2., pri »Smoletovi okrogli mizi« ali manj formalno kod v dvoje, troje. A opiše tudi vpliv opozicije preko tiska, ki je bil svoboden in na njeni strani; to je bil zelo močan javen pritisk, spremenil je vso politično pokrajino. In opiše opozicijska ključna dejanja do ustanovitve novih strank, njihove programe in formiranje Demosa, kar je omogočilo normalno predajo oblasti, da ni po volitvah naslednjo pomlad obležala na cesti, na voljo komur že. Vse to Meier zna prav oceniti.

Da ne bi nasledali »kozmetičarstvu«, tega nam res ni treba, zapišem nekaj golih dejstev v zvezi s Temeljno listino, ki ji po Stergarju prisoja Meier prevelik pomen.

Temeljna listina je v resnici bila samo postranski odraz prelomnih procesov v tedanjem establishmentu, ki so pač morali dobiti tudi formalni politični (poleg ustavnega in zakonskega v skupščini) zaključek v »družbeno-političnih organizacijah«. Ohlapno rečeno: bila je eno od znamenj zmage »liberalcev« nad »ortodoksniimi« ali »evrokomunistov« nad »boljševiki« – ali kakor kdo hoče imenovati ti dve stari struji v slovenskem socialističnem gibanju, ki sta se bili slabi dve desetletji poprej spopadli skoraj na življenje in smrt. Družbeno-politične organizacije so bile, kdo se še spominja, Zveza komunistov, SZDL, sindikati, Zveza mladine in Zveza borcev. Od krajevnih skupnosti do republiške in zvezne skupščine so bile »politično zaledje« vsega političnega in skozenj tudi upravnega, se reče vladnega, občinskega itd. odločanja. Za ukinitve tega sistema, se pravi samih sebe tako rekoč, ki se je z velikimi notranjimi krči pripravljala v Sloveniji leta poprej, so pač morale dati svoj glas. In to glasovanje so bili odstavki v Temeljni listini: »Hočemo živeti v demokratični državi suverenega slovenskega naroda in vseh državljanov Slovenije, utemeljeni na človekovih pravicah ter državljanskih svoboščinah. V njej si zagotovimo vladavino dela, prava in samostojnost civilne družbe, svobodno združevanje in politični pluralizem, demokratične volitve... Živeli bomo samo v taki Jugoslaviji, v kateri bo zagotovljena suverenost ter trajna in neodtujljiva pravica do samoodločbe narodov ... in samo v takem samoupravnem socializmu, kjer bodo zahteve te listine v celoti upošteevane ... Nočemo živeti v takšni državni skupnosti, kjer ni zagotovljeno spoštovanje ustave in zakonov in s tem človekovih in narodnostnih pravic, kjer bi bili podvrženi političnemu monoplu ali nacionalni nadvladi, gospodarskemu izkoriščanju ali drugim vsiljenim oblikam političnega, gospodarskega in kulturnega življenja... Obvezujemo vse v Socialistični republiki Sloveniji, ki jim je podeljena legalna moč, da pri ustavnih reformah ter pri vsem političnem delovanju v Sloveniji in v SFR Jugoslaviji uveljavijo to skupno ljudsko voljo.«

Kako je Temeljna listina nastala?

Po zboru v Cankarjevem domu 27. 2. 1989 so predstavniki organizacij, zvez in skupin, ki so podpisale izjavo »Proti uvedbi izrednega stanja, za mir in sožitje na Kosovu« oblikovali »koordinacijski odbor organizatorjev zbora v CD« in se prvič sestali že 3. marca. Posveti te »koordinacije«, ki je dobila ime »Smoletova okrogla miza«, so potlej postali dokaj redni. Že na prvem je bilo govora o potrebi po dobro pripravljenem temeljnem političnem dokumentu, ki bi kratko in jasno izrazil večinsko mnenje prebivalstva Slovenije o tem, v kakšni Sloveniji in Jugoslaviji hočemo živeti, v kakšni pa ne. Razpravo o tem je sprožil Ivan Oman, ki je rekel v zvezi z obetanim političnim pluralizmom, svobodnimi volitvami itn., citiram skoraj dobesedno, »imamo vrsto obljub, pa nobenih zavezujočih dokumentov«, nakar sem podpisani predlagal, tudi to citiram dobesedno, take reči si človek zapiše, »potrebujemo nekaj takega, kakor je bila leta 1917 majniška deklaracija, dokument o temeljnih namerah, ki ga bo podpisalo čim več ljudi«. Predlogu so nasprotovali predvsem predstavniki tako imenovanih alternativnih zvez in »Bavčarjevega odbora«, ki so hoteli takojšnjo aktualno politično izjavo, naslovljeno skupščini SR Slovenije, kar je bilo potlej tudi storjeno. Jože Smole se ni izrekel ne za ne proti »temeljnemu dokumentu«, je pa zavzeto prosil, naj ne bi rabili izraza majniška deklaracija, da ne bo v Beogradu novih očitkov o slovenskem separatizmu (avstrooogrsko lojalnost majniške deklaracije 1917 je pač izginila iz ljudskega spomina že v kraljevini Jugoslaviji in za vedno?). Na četrtem teh posvetov 17. marca je bil predlog o temeljnem dokumentu ponovljen in sprejet, imenovana je bila delovna skupina Katja Boh, Peter Bekeš, Janez Janša, Miloš Mikeln in Jože Školč z nalogo, da pripravi tak dokument. 23. marca je delovna skupina obravnavala prvi osnutek »Deklaracije o slovenski narodni volji '89« in ga dopolnjenega predložila posvetu »koordinacije« 27. marca. Tedanje pripombe, največ konkretnih je dal Dimitrij Rupel, je skupina (takrat je sodeloval v njej tudi Slavoj Žižek) vnesla še isti dan v tretji osnutek dokumenta, ta pa je bil naslednjega dne razposlan organom podpisnic izjave iz Cankarjevega doma v pretres in bil objavljen v časopisih. Istega naslednjega dne, 28. marca, je Dimitrij Rupel dostavil sekretarju »koordinacije« Vojku Volkmu nov podoben dokument, ki ga je istega večera kot »Slovensko deklaracijo 1989« tudi prvič javno predstavil, namreč občnemu zboru Društva slovenskih pisateljev, in ki so ga pozneje SDZ in še štiri organizacije predložile javnosti v podpisovanje pod nazivom »Majniška deklaracija 1989«. Na sestanku »koordinacije« 24. aprila so bili v delovno skupino dodatno imenovani Ivan Oman, Dimitrij Rupel in Anton Stres. Šele 23. maja je bil naslednji sestanek delovne skupine; zaradi nepopolne udeležbe ni srestela sklepov. 29. maja je skupina v sestavu Peter Bekeš, Miloš Mikeln, Ivan Oman, Dimitrij Rupel in Anton Stres oblikovala nov predlog dokumenta pod naslovom »Temeljna listina Slovenije 1989« in ga razposlala. Pripombe nanj – medtem so tekale debate v SZDL, sindikatih, Zvezi borcev (ZK je po Kučanovem govoru aprila v Tacnu, »komunisti listino v celoti sprejemajo«, imela manj notranjih težav), ali res hočemo politični pluralizem, svobodne volitve itd. (npr. Zveza borcev je sporočila, da »ne vidi razlogov za sprejemanje« takih deklaracij) – smo 22. junija vnesli v dokument Peter Bekeš, dr. Anton Stres in podpisani ter papir ponovno razposlali »koordinaciji«. 26. junija smo ista trojica usklajevali še zadnje pripombe, s pravnimi formulacijami je pomagala Darja Lavtižar-Bebler in malo tudi Matevž Krivic. Ves dan smo se pogajali s sindikati, kjer je neki Miha Ravnik, predsednik, postavil ultimato: sindikati ne podpišejo, če v listini ni »samoupravnega socializma« – in konsenz družbeno-političnih organizacij, v politični praksi uveljavljen in nejasno tudi v ustavi omenjen, bi propadel, pa smo »samoupravni socializem« proti večeru nekako vnesli; da je Zveza mladine odrekla podpis, ker je bila listina premalo radikalna, začuda ni imelo enake politične teže. Naslednjega dne je bila listina v veliki skupščinski dvorani na »plenumu« SZDL sprejeta in javno podpisovanje se je začelo: kmalu je bilo zbranih 420.000 podpisov volivcev, nakar je v času poletnih dopustov tozadevna vnema občinskih SZDL popustila in ugasnila.

Ali je to bil torej res zgolj »odgovor« na Majniško deklaracijo, z njenim nazivom vred, po teh dejstvih ni potrebno razglabljati. »Bledica« pa je seveda stvar analize tedanjih globokih sprememb v uradni slovenski politiki, Meier jo je pač naredil tako.

Sledili so septembrski ustavni amandmaji, poskusi zveznega ustavnega sodišča (preprečil Kristan) in tudi predsedstva SFRJ (preprečil Drnovšek), da jih razveljavi, nato še hujša medijska gonja v Beogradu in najava mitingov v Sloveniji, ki jih je preprečila slovenska vlada oziroma po njenem nalogu policija, celo belokranjski in posavski gasilci imajo spomine na tisto. Nato se je po decembrskih zakonih o političnem pluralizmu in volitvah začela predvolilna kampanja.

V volilnem boju so bili evrokomunistični »prenovitelji« seveda ves čas v defenzivi, zdelani od ljubljanskih bitk preteklih let in beograjskih ponočevanj, kdo se spominja »nočnih sej«, ki jih je gledala vsa Jugoslavija, blede od neprespanih noči in od groze, kam to vodi. Socialisti so delovali po lažnem načelu »festina lente« (Viktor Žakelj na TVS), se pravi, počakajmo: na kaj, niso rekli (čeprav so potlej prav oni predložili referendum o neodvisnosti). Demos pa je bil, razumljivo, spočit, nabit z energijo in kar se da agresiven. Peterle je rekel na TV nekaj kakor »za nami je štirideset let velikega petka, zdaj pride vstajenje« in po tem geslu je Demos reformistom, ki so v resnici pripravili in izvedli politični pluralizem in svobodne volitve, pripisal 45 let velikega petka in jim naprtil vse grehe od Hitlerjeve smrti naprej: nenadoma sta bila

Kučan in Smole kriva za vse od 1945, od poboja domobrancev in Golega otoka do Markovićeve inflacije in Janševega procesa. Mediji tistega časa so polni takih predvolilnih izjav tedanje opozicije – zgodovinarji pa zaenkrat jemljejo v roke medije, in seveda rajši Novo revijo in Demokracijo kakor Uradni list. Ne morejo vedeti, kaj so delali Stanovnik, Kučan, Šinigoj, Smole v svojih pisarnah. Ni pa dobro, da celo niti ustavnih amandmajev (suverenost) in zakonov (politični pluralizem, svobodne volitve), ki jih je nekdanji zvesti popitovec Potrč jeseni 1989 v skupščini proizvedel proti vsem grožnjam iz Beograda in deloma tudi proti nasvetom ljubljanskih državnih pravnih služb, še niso utegnili prebrati.

In tako se vse bolj useda v zavest podoba tistega časa, kakor jo je v predvolilnem boju leta 1990 naslikal Demos. (Kaj je predvolilni boj, medtem dobro vemo. Tako izkrivljeni podobi dobe 1985-91 nasedejo celo eminentni avtorji, kot je dr. Jan Makarovič, ki v svojih »Evropskih koreninah slovenske ustvarjalnosti« sijajnim multidisciplinarnim popisom prejšnjih dob na koncu doda opis zadnjega desetletja, ki je tako nerazumljivo enostranski, da človek misli, to je napisal nekdo drug. Kar tudi res je; opombe povedo, da je avtor opis tistih let ne le smiselno povzel, temveč velikokrat dobesedno citiral po Janezu Janši. Janševe zasluge so kajpak velike, večje kakor mu jih priznavajo politični nasprotniki. Pred leti sem o njem napisal in še danes mislim, da »je bil edini pravi človek v pravem trenutku na pravem mestu. Najkrajše rečeno: Janša je pripravil drčo, po kateri se je vse zapeljalo. Eni radi, drugi nehote, a vsi skupaj z enotnim ciljem, rešiti Slovenijo beograjskega objema...« Zanesljiv vir za zgodovino pisje pa Janša ne more biti, ker mu strasten strankarski politični interes ne dopušča niti približne objektivnosti. Znanstvenik, ki se zanaša nanj, izroči samega sebe neobjektivnosti.)

Kako je v resnici potekal tisti čas, bo seveda še velikokrat na novo napisano. S časom se bo dalo vzeti v roke še kaj več, kakor medijska predvolilna gesla. Sam vidim tiste dogodke, če najkrajše povzamem, takole.

Osemdeseta leta, prehod iz tako imenovane socialistične Jugoslavije v naš današnji čas, zaznamuje v Sloveniji vzporeden nagel razvoj po dveh tirih: na enem so reformisti v tedanjem »establishmentu« najprej premagali, recimo s tedanjim izrazom, domače »zdrave sile«, da niso nastopile s protireformnim udarom kakor 1971/72, in prevladali v slovenski politiki, se nato spopadli z agresivnim protidemokratskim razvojem v Beogradu, kjer si je Srbija zdravila večdesetletno frustracijo z izbruhom nacionalboljševizma, osamljeni v tem spopadu, spomnimo se »hrvaškega molka« in bosanskega ter makedonskega oportunitizma, se 1988 odločili za politični pluralizem v Sloveniji, nato pa v odločilnem letu 1989 februarja z odhodom s 14. kongresa ZKJ izstopili iz jugoslovanske politike in si s tem odvezali roke za svojo samostojnost, se do poletja odločili za večstrankarske volitve, da je nato septembra skupščina sprejela dopolnila ustave, ki so dala zakonsko osnovo za slovensko samostojno odločitev, po velikem evropskem preobratu s padcem berlinskega zidu pa potlej decembra, v nenadoma popolnoma novem svetovnem vzdušju, vendar na malo opaznem robu tistih dogajanj, še objavila zakone, ki so pravno uveljavili politični pluralizem in večstrankarske volitve.

Na drugem tiru tedanja opozicija vse večje svobode ni izkoriščala za podpihovanje nacionalizma, kakor drugod po Jugoslaviji, temveč za formiranje alternativne politike, najprej kulturnih suverenostnih programov, nato pa tudi popolnoma političnih, 57. številka Nove revije, »pisateljska ustava« na primer, na drugi strani krog Mladine in mladinska organizacija, kongres v Portorožu, Školčeva »šli bomo na svobodne volitve in zmagali« in smeh odličnikov v prvi vrsti. Janšev proces je izkoristila za rastoči pritisk na oblast za več demokracije in za slovensko samostojnost, tako pridobljen nov manevrski prostor pa za oblikovanje novih zvez in strank, in vse to je pripomoglo, da so nove stranke še kar usposobljene dočakale, da so jim volivci spomladi 1990 izročili oblast. Veliko vlogo so pri tem odigrali mediji, zadnja leta svobodni in v veliki, če ne pretežni meri pod vplivom opozicije.

Dva tira, ločena, ampak v isto smer, in v tem slednjem je skrivnost uspeha, ki se mu še danes marsikdo čudi.

Obema vzročno in posledično povezanima strukturama je izdatno pomagal Milošević z izredno agresivno srbsko medijsko gonjo proti temu razvoju v Sloveniji: če tistega pritiska ne bi bilo, ne bi prišlo med prebivalstvom Slovenije do takega nacionalnega osveščenja in političnega prebujenja. Ko se je medijska vojna spremenila v odkrito gospodarsko ropanje in blokado ter v nasilne mitingaške grožnje, Slovence v Graz in Filadelfijo, s tobom čemo, Slobodane, ako treba do Ljubljane, torej v faksično ogroženost Slovenije, pa je to spet doseglo ravno obratno, kakor so v Beogradu, nasedajoč svoji lastni propagandi o delavnih in ponižnih Slovencih, pričakovali, in privedlo do še nikoli tako enotne volje Slovencev za demokracijo in samostojnost.

Tako najkrajše.

Seveda, taka oznaka osemdesetih let ta hip pri nas ni zelo v modi, v nekaterih časnikih in na tako imenovani nacionalni televiziji, v službi strankarskih političnih interesov, nam dopovedujejo drugače in nasedajo jim celo renimirani znanstveniki.

A pustimo času čas.

Bomo po novem namesto »zgodovino pišejo zmagovalci« rekli »zgodovino pišejo množični mediji« ali »ne išči zgodovine v predvolilnih geslih« ali kaj podobnega? Navsezadnje, gotovo sta že Prokopij in Pavel Diakon imela probleme z množičnimi mediji svojega časa, Enea Silvio Piccolomini pa se sploh kod zdi bolj množični medij kot kronist? Zato se seveda ne zanašamo samo na Piccolominija. Meier je, po moji presoji, tako ravnal – da se naposled vrnem k njemu in k Stergarjevi recenziji, ob kateri sem se, brez zamere, prosim, takole razpisal.

Miloš Mikelc

Jurij Perovšek

LIBERALIZEM IN VPRAŠANJE SLOVENSTVA

Nacionalna politika liberalnega tabora v letih 1918–1929

Ljubljana 1996, 296 strani

Knjiga dr. Jurija Perovška, znanstvenega sodelavca na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani, govori o vprašanju jugoslovanskega unitarizma v slovenski politiki 20. let, to je v prvem desetletju po združitvi v jugoslovansko državo leta 1918. Tedaj so se že zastavila vsa temeljna vprašanja o razmerju med Slovenci in slovenstvom na eni ter Jugoslavijo in jugoslovanstvom na drugi strani.

Študija pojasnjuje kulturno-antropološke, zgodovinske, družbene, politične in gospodarske razloge za jugoslovansko unitarno-centralistično usmeritev večinskega dela tedanjega slovenskega liberalnega tabora. Ta je namreč v jugoslovanskem integralizmu videl izpolnitev slovenske narodne osvoboditve, utemeljene z razpadom habsburškega cesarstva in nastankom nove jugoslovanske državne skupnosti.

Knjiga je na prodaj v knjigarnah.

Lahko pa jo naročite neposredno pri založbi s 15-odstotnim popustom.

3.213 SIT (15-odstotni popust)

MODRIJAN založba, d. o. o., Stari trg 1, 1000 Ljubljana

